

УДК 94(476)«13/16»:37.017.4

А.Ф. Самусік,

кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры эканамічнай гісторыі БДЭУ

ЗАРАДЖЭННЕ ПАТРЫЯТЫЧНАГА ВЫХАВАННЯ Ў СІСТЭМЕ АЙЧЫННАЙ АДУКАЦЫІ Ў XIV – ПАЧАТКУ XVII ст.

Уводзіны. Патрыятычнае выхаванне ў розных формах і праяўленнях прысутнічала на беларускіх землях спрадвеку. Доўгі перыяд яно абмяжоўвалася паўсядзённай практыкай пераймання ўмення жыць у грамадстве з выкананнем прынятых у ім маральных норм і правіл. Пры такім падыходзе змест выхавання фарміраваўся ў працэсе сацыяльнай практыкі і ў абагульненым выглядзе перадаваўся з пакалення ў пакаленне. У якасці ж яго мэты вылучаўся пэўны ўзорны ідэал паводзін, сэнс якога прывёў да складвання актуальнага і сённяшняга паняцця «агульная карысць». З далёкіх часоў у аснове патрыятычнага выхавання ляжала любоў да бацькоў і сваякоў, Бацькаўшчыны з яе непаўторнымі краявідамі [1, с. 211–212].

Што ж да зместу школьнага выхавання, то ён таксама са старажытнасці ўключаў у сабе выхаваўчую складовую. Наколькі моцна яна была выражана, а таксама дамінаванне ў ёй рэлігійнага ці свецкага пачатку гэта ўжо іншая справа, непасрэдна звязаная з пэўным этапам грамадска-палітычнага развіцця. Ад апошняга цалкам залежала і патрыятычнае напавенне заняткаў. Пачатак эпохі Рэнесансу з яе зваротам да абуджэння нацыянальных культур якраз і стаў тым паваротным момантам, калі ранейшая схаластыка пачала саступаць месца гуманітарна-прыродазнаўчай мадэлі адукацыі. Айчынным навуковым установам, нягледзячы на ўласную канфесіянальную стракатасць, усё ж успрынялі заходнееўрапейскія навацыі і ў той ці іншай ступені распачалі мадэрнізацыю вучэбнага працэсу. Датычыцца гэта і патрыятычнага выхавання, асновы якога былі закладзены ў Беларусі ў перыяд Адраджэння. Аднак, нягледзячы на важнасць дадзенага аспекту ў эвалюцыі светаўспрымання мясцовага насельніцтва, азначаная праблема фактычна не вывучана ў сённяшняй айчынай і замежнай гістарыяграфіі. Прычым датычыцца гэта як прац, прысвечаных стану тагачаснай адукацыі, так і даследаванняў, у якіх аналізуецца эвалюцыя этнакансалідуючых працэсаў на беларускіх землях [2].

Асноўная частка. Павольнае пашырэнне гуманістычных ідэй Адраджэння ў ВКЛ шмат у чым тлумачылася панаваннем Царквы ў тагачаснай айчынай асветніцкай справе. У выніку гэтага выхаваўчы працэс у школах пераважна арыентаваўся на далучэнне вучняў да набожнасці і паслухмянасці. Мітрапаліт Кіп-

рыян у пачатку XIV ст. заклікаў да пашырэння сярод насельніцтва духоўнай асветы з мэтай маральнага ўдасканалення грамадства праз яго выхаванне ў адпаведным рэлігійным духу [3, с. 65–66]. Зразумела, што пастаўленую ім задачу павінны былі найперш рэалізаваць святары ў час богаслужэння, а школы пры храмах прымалі дзяцей толькі: «На учение грамоте и на учение книжного письма и церковного петия псалтырного и чтения налойнаго» [4, с. 190]. Падобная практыка працягвалася і ў XVI ст. – ананімны аўтар твора «Перастрогі» асобны акцэнт рабіў на недастатковым фінансаванні праваслаўных школ з боку заможных колаў насельніцтва: «...Вельми много зашкодило панству русскому, же не могли... наук посполитых расширять...» [5, с. 210].

Калі ж меркаваць пра каталіцкую адукацыю, то яна, здавалася, знаходзілася ў лепшых умовах. А. Пагодзін на гэты конт пісаў: «Латинское образование, сблизая Польшу со всем католическим миром и раскрывая перед ней все ученые очаги того времени, являлось той великолепной культурной почвой, на которой выросли семена и национального просвещения» [6, с. 35]. Аднак і тут гаварыць аб патрыятычным выхаванні ўсё ж не прыходзілася. У статуце Віленскага біскупства 1528 г. адзначалася, што ў школах ксяндзы павінны выкладаць «полезные науки, добрые обычаи и главные добродетели католической религии». Традыцыйны пачатковы курс – трывіум (граматыка, рыторыка, дыялектыка) спалучаўся з тлумачэннямі Евангелля, вылічваннем дат царкоўных свят і пастоў, завучваннем на памяць дзесяці божых заповедзяў, малітваў, а таксама размовамі аб «грахах смяротных» [4, с. 23].

Станоўчым момантам тут было тое, што хай і частковае пранікненне ў ВКЛ заходнееўрапейскай мадэлі асветы адкрыла перад мясцовымі жыхарамі дзверы еўрапейскіх універсітэтаў. Усяго за XIV–XVI стст. вышэйшую адукацыю ў Еўропе атрымала да 700 выходцаў з Беларусі і Літвы, з якіх 430 скончылі Кракаўскі і Празскі ўніверсітэты [7, с. 56]. Пры гэтым трэба ўлічваць тое, што тагачасныя ўніверсітэты мелі надзвычай стракаты нацыянальны склад студэнцтва, у асяроддзі якога фарміраваліся асобныя групы («нацыі»), складзеныя па дзяржаўнай ці этнакультурнай прыкметах. Іх з'яўленне спрыяла паглыбленню так званага

«этнічнага антаганізму», які Ж. Ле Гофф лічыў адной з першых рэальных праяў з'яўлення патрыятычных настрояў у грамадстве. Раскрываючы яго сутнасць, ён пісаў: «В качестве «национального атрибута за каждой нацией признавались лишь пороки. Именно студенты придумывали своим соперникам из других «наций» различные клички... называли: англичан пьяницами хвостатыми, французов – надменными неженками, немцев – неотесанными распутниками...» [8, с. 259–260].

Пэўныя паралелі ў гэтым плане можна правесці і з паводзінамі за мяжой айчынных студэнтаў. Так, у 1513 г. у Кракаве выхаванцы з Мазовіі скардзіліся рэктару, што тры аднакурснікі з ВКЛ здзекуюцца над імі, называючы «свіннямі мазавецкімі» і чапляючыся па дробязях. Рашэннем Рады ўніверсітэта быў прызначаны штраф – па капе грошаў з кожнага, але аказалася, што ліцвіны жывуць у бурсе для бедных выхаванцаў і не маюць такіх сродкаў. У выніку, з улікам стараннасці ў вучобе, іх прабачылі. Аднак падобным чынам падзеі разгортваліся не заўсёды: на мяжы XV–XVI ст. выхадцы з ВКЛ у Кракаўскім універсітэце траплялі ў карцар ці плацілі штраф за розныя парушэнні ажно 46 разоў. Цікава тут тое, што акрамя пакаранняў за бойкі, крадзяжы, гулянкі і нявернутыя грошы, вымовы выносіліся часам за выкарыстанне пры размове роднай мовы, а таксама за выкананне народных песень [9, с. 19, 21].

У цэлым жа відавочна, што навучанне за мяжой умацоўвала ў выхадцах з беларускіх зямель гуманістычны светапогляд, які ў тым ліку ўключаў і моцныя патрыятычныя настроі. Выдатна прасочваецца гэта на прыкладзе адпаведных разважанняў Ф. Скарыны, які выдаў Біблію «...людям простым посполитым... ко размножению добрых обычаев» і заклікаў да працы «...не к пожитку единого человека, но к посполитому доброду...». Пра любоў да Радзімы ён разважаў як пра пачуццё, уласцівае ўсім людзям на зямлі. Найбольш ярка яго патрыятычнае светаўспрыманне праявілася ў прадмове да кнігі «Юдифь»: «...На Вселенском соборе в Никии святыми отци дозволена нам сия книга Иудиф чести к нашему научению, абыхом, яко зеръцало, жену сию преславную пред очима имеюще, в добрых делех и в любви отчины не толико жены, но и мужи наследовали и всякого тружания и скарбов для посполитого доброго и для отчины своя не лютовали. Понеже от прирочения звери, ходящие в пустыни, знают ямы своя; птицы, летающие по въздуху, ведают гнезда своя; рыбы, плывающие по морю и в реках, чуют виры своя; пчелы и тым подобная боронят ульев своих, – тако ж и люди, игде зродилися и ускор-

млены суть по бозе, к тому месту великую ласку имають» [10, с. 45, 64, 155–156].

Варта таксама адзначыць, што, акрамя відавочных станоўчых момантаў, навучанне ў Заходняй Еўропе мела і пэўныя негатыўныя вынікі. Шэраг даследчыкаў лічыць, што менавіта яно паклала пачатак паступовай паланізацыі шляхты ВКЛ, бо ў тутэйшых бурсах яна жыла разам з палякамі і пераймала іх мову і культуру. У 1615 г. ваявода віленскі і вялікі гетман літоўскі Я. Радзівіл пісаў наконт гэтага свайму брату Крыштофу наступнае: «Хочь сам лицви нам народжаны и лицви нам памерци прыйдзецца, але звароты польскія ў Айчыне нашай ужываць вымушаны» [11, с. 89–90]. Разам з тым, гэты ж дакумент сведчыць, што, нягледзячы на паланізацыю, Радзівілы яшчэ захоўвалі самаідэнтыфікацыю і заставалі шчырымі патрыётамі сваёй Айчыны. Выдатна дэманструе гэта і грамата ваяводы віленскага і вялікага гетмана літоўскага Кр. Радзівіла на адкрыццё Слуцкай кальвінскай гімназіі 6 лістапада 1630 г.: «...обязанность доброго гражданина содействовать пользе и украшению того государства, в котором он родился, и сверх того приготавливать шляхетскую молодежь с пеленок ко всякой государственной службе. А этого, конечно, нельзя достичь никаким другим более возвышенным образом, как только воздвигая храмы воспитания нравственного и наук, и поставляя над ними во главе учителей честных, ученых и деятельных...» [12, с. 171–172].

Той факт, што дадзена была гэта грамата на адкрыццё менавіта пратэстанцкай навучальнай установы не выпадкова. Якраз школы, адкрытыя па ініцыятыве розных напярэмаў рэфармацыйнага руху (кальвіністамі ў Вільні, Віцебску, Гродне, Мінску, Навагрудку, Оршы, Полацку; арыянамі з Іўі, Клецку, Койданаве, Любчы, Лоску, Нясвіжы), у значнай ступені ўспрынялі асноўныя ідэі гуманістычнага светапогляду і ў вучэбна-выхаваўчым працэсе імкнуліся адпавядаць патрэбам дзяржавы і грамадства. Па-першае, гэта знайшло сваё адлюстраванне ва ўключэнні ў лік вучэбных прадметаў гісторыі і права. Па-другое, якраз іх навучальным установам быў уласцівы дэмакратызм у справе набору навучэнцаў – паступаць сюды маглі ўсе вольныя грамадзяне. Па-трэцяе, пратэстанты на практыцы вырашылі пытанне аб выкладанні вучэбных дысцыплін на роднай мове. Была рэалізавана імя і так званая «педагагічная трыяда Адраджэння» – класічная гуманітарная адукацыя, грамадзянскае выхаванне, фізічныя практыкаванні, якія былі закліканы стварыць гарманічную, усебакова развітую асобу, здольную стаць сапраўдным грамадзянінам з актыўнай жыццёвай пазіцыяй і згоднай аддаць свае

прыродныя таленты на карысць грамадству і роднай краіны.

Пры гэтым па прыкладзе заходнееўрапейскай пратэстанцкай педагогікі тут дамінавала маральнае выхаванне ў духу хрысціянскага веравучэння, павагі да законаў, высокай ступені грамадзянскай адказнасці. Што ж датычыцца патрыятычнага выхавання, то зыходным у іх лічылася развіццё ў выхаванцаў такіх якасцей, як імкненне да славы, грамадзянскай актыўнасці, выразнага разумення ўласнага маральнага абавязку перад Богам, дзяржавай і суайчыннікамі. Дамагчыся гэтага можна было абапіраючыся як на антычную, так і на айчынную гісторыю, дзе хапала прыкладаў гераічных подзвігаў на карысць Радзімы, а таксама належнага ўдзелу ў грамадска-палітычным жыцці [13, с. 62–65].

Канфесіянальныя праблемы ў ВКЛ, актывізацыя ў сферы асветы католікоў і пратэстантаў сталі асноўнымі прычынамі ўзнікнення ў краіне ў апошняй чвэрці XVI ст. праваслаўных брацкіх школ (Вільня, Магілёў, Брэст, Мінск). Іх адкрыццё заснавальнікі абгрунтавалі наступным чынам: «Маючи на баченню повинность нашу хрестиянскую...» [14, с. 173]. Неабходна таксама адзначыць, што ў айчынай гістарыяграфіі дадзеныя навучальныя ўстановы лічацца «правадніком гуманістычных ідэй сярод праваслаўнага насельніцтва» [15, с. 60]. К. Харлампавіч адзначаў, што яны «были слишком живой силой и не могли допустить рутини в школьном деле... чуткие к потребностям времени, они постоянно вводили в курс школы новые дополнения и перемены», у выніку чаго «не были ни исключительно греческими, ни исключительно латинскими... каждая школа... прошла две стадии своего развития: сначала она существовала как школа греко-славянская, потом постепенно сближалась с латинскою, причем это сближение заходило порой очень далеко». Пры гэтым ён асобна спыняўся на аналізе заслуг брацкіх школ у сферы асветы і, акрамя іншага, адзначаў наступнае: «Братства стремились не только укрепить в своих питомцах православные убеждения, но и сообщить им знания по тем предметам, которые могли быть полезны и для общего их развития, “полеруя” их умы, и для служения обществу и государству. Потому-то они расширили свои программы светскими, “латинскими науками”». Былы вучань Магілёўскай школы І. Іяўлевіч адзначаў, што тутэйшы настаўнік Ф. Тарасовіч «улучшал его характер» праз правядзенне «бесед и советов на разные случаи жизни» [4, с. 341, 414–415, 475]. Такім чынам, брацкія школы першымі ў ВКЛ дапоўнілі вучэбную праграму такім прадметам, як «грамадазнаўства», патрыятычная арыентацыя якога не выклікае сумненняў. Пры гэтым са школь-

ных статутаў вядома, што сярод вышэйшых маральных якасцей былі і грамадска-арыентаваныя паняцці: «карысныя справы», «павага» і інш. У той жа час сярод асуджаемых імі рыс паводзін значыліся: «тыранства», «кывадушнасць», «нядбанне», «срэбралюбства», «паклёп» [16, с. 38–39].

Трэба таксама адзначыць тое, што асобна ў іх не выкладаліся філасофія, этыка, гісторыя і права – курсы, якія лічыліся ў Заходняй Еўропе асновай патрыятычнага выхавання. Аднак пэўныя звесткі з іх у брацкіх школах усё ж даваліся ў якасці прыкладаў пры вывучэнні рыторыкі і дыялектыкі. «Парадак школьны» Луцкай школы ва Украіне (1624) рэкамендаваў настаўніку знаёміць выхаванцаў з кнігамі: «...от философов, поэтов, историков и прочая». Важным фактарам, шмат у чым вызначыўшым спецыфіку дзейнасці брацкіх школ, стаў іх падкрэслены дэмакратызм. Таксама як і пратэстанты, братчыкі залічалі ў свае вучылішчы ўсіх жадаючых. У статуте Львоўскай брацкай школы (1586), які актыўна выкарыстоўваўся ў аналагічных навучальных установах Беларусі (Брэст, Магілёў), адзначалася, што «богатые над убогими в школе нечим вышии не мают бытии, только самой наукою, плотия же равно вси, все бо есми о Христе братия». Таму і настаўнік тут быў абавязаны «учити и любить мает дети вси заровно як сынов богатых, так и сирот убогих...» [17, с. 127–128, 150].

Усесаслоўнасць навучання спрыяла ўвядзенню ў школьны курс «простай мовы» – старабеларускай гаворкі, якая актыўна выкарыстоўвалася ў справаводстве ВКЛ, таму была неабходна вучням у іх далейшым грамадскім жыцці. Трэба ўлічваць і тое, што царкоўна-славянская мова ўсё больш і больш становілася не падобнай на гутарковую мову і ў набажэнстве стала паступова замяняцца на «зразумелую» паўсядзённую гаворку [18, с. 33]. Не дзіўна таму і шырокая папулярнасць у тагачаснай Беларусі «Граматык славенскіх» Л. Зізанія (1596) і М. Сматрыцкага (1619). Мэтай іх стварэння было жаданне аўтараў даказаць, што агульная народная гаворка – гэта не штучнае злучэнне асобных мясцовых дыялектаў, а сапраўдная, кіруемая правіламі граматыкі, літаратурная мова, якая падыходзіць для навуковага вывучэння свету і нічым не саступае латыні ці старажытнагрэчаскай мове. Надзвычай важным момантам стала ўключэнне сюды тлумачальнага слоўніка, дзе асобныя царкоўна-славянскія словы перакладаліся на беларускую мову («врач – лекар», «внимаю – зразумеваю» і інш.). У далейшым гэты кірунак атрымаў асобнае развіццё, і «Лексікон» П. Берынды (1627) уключаў тлумачэнне 4 тыс. слоў [19, с. 231–243, 344–353, 427–439].

У цэлым жа аналіз дзейнасці брацкіх школ паказвае, што пры арганізацыі вучэбна-выхаваўчага працэсу іх стваральнікі зыходзілі з намеру знайсці кампраміс паміж праваслаўнай артадоксіяй і рэаліямі тагачаснай еўрапейскай культуры. Падобны падыход дазволіў брацкім школам адыграць значную ролю ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. Яны прапаноўвалі сваім вучням веды на роднай ім мове, выходзілі іх згодна з народнымі традыцыямі. Патрыятычнымі пачуццямі прасякнута і жаданне брацтваў адродзіць аўтарытэт царкоўна-славянскай мовы, надаўшы ёй навукова-літаратурны статус мовы «славянскай вучонасці» [20, с. 150].

На жаль пратэстанцкія і брацкія вучылішчы як цэласныя адукацыйныя сістэмы праіснавалі ў ВКЛ вельмі кароткі час. Перамога Контррэфармацыі, паланізацыя і захаванне ў краіне феадальнага ўкладу істотна змянілі тутэйшую школьную справу. З другой паловы XVI ст. у Беларусі агульнагуманістычны ідэал чалавека сацыяльна канкрэтызаваўся. Стала лічыцца, што ў шляхціча, гараджаніна і селяніна маецца асаблівы для кожнага сацыяльны абавязак перад грамадствам. Пры такім падыходзе ўсвядомлены патрыятызм прадугледжваўся толькі для кіруючай эліты, тады як для ніжэйшых саслоўяў хапала і проста вернасці вялікаму князю, а таксама мясцоваму феадалу.

Заклучэнне. Агульным вынікам развіцця адукацыі ў ВКЛ у цэлым і патрыятычнага выхавання ў прыватнасці стала тое, што да сярэдзіны XVI ст. пісьменнымі тут з'яўлялася ўжо 10–12 % насельніцтва. Найбольш адукаванай была, безумоўна, шляхта, у асяроддзі якой чытаць ды пісаць мог кожны трэці [23, с. 169]. Можна ўпэўнена сцвярджаць, што зыходзячы з гуманітарнай скіраванасці тагачаснай адукацыі, прыведзены паказчык трэба ўжываць і ў адносінах да ліку людзей, якія мелі досыць выразнае ўяўленне пра асноўныя патрыятычныя каштоўнасці арыенціры ва ўласным паўсядзённым жыцці.

ЛІТАРАТУРА І КРЫНІЦЫ

1. Саўчанка Я. Ідэя патрыятычнага выхавання ў народнай педагогіцы беларусаў / Я. Саўчанка, К. Калачова // Грамадскія ідэалы: Нацыянальныя традыцыі, сучасны стан, погляд у будучыню / пад рэд. Л. Уладыкоўскай-Канаплянік [і інш.]. – Мінск: «ННАЦ імя Ф. Скарыны», 2002. – С. 211–213.
2. Андрэева, Е.Г. Асвета ў старажытнай Беларусі і Вялікім Княстве Літоўскім / Е.Г. Андрэева. – Мінск: БДПУ, 2000. – 46 с.; Астапенка, А. Ігдзе зродзіліся іускормлены суть по Бозе. Дослед беларускага нацыяналізму / А. Астапенка. – СПб.: «Невский простор», 2010. – 734 с.; Зинькова, Н.К. История образования и педагогической мысли / Н.К. Зинькова, В.В. Тетерина. – Витебск: ВГУ им. П.М. Машерова, 2002. – 234 с.; Topolska, M.B. Spoleczenstwo i kultura w Wielkim Ksiestwie Litewskim od XV do XVIII wieku / M.B. Topolska. – Poznan; Zielona Gora: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2002. – 448 s.

3. Нарысы па гісторыі беларуска-рускіх літаратурных сувязяў: у 4 кн. / В. А. Каваленка [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993–1995. – Кн. 1. – 1993. – 476 с.
4. Харлампович, К. Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века / К. Харлампович. – Казань: Типо-литография Императорского университета, 1898. – 586 с.
5. Чистович, И. Очерк истории западно-русской церкви: в 2 ч. / И. Чистович. – СПб.: Тип. Департамента уделов, 1882–1884. – Ч. 1. – 1882. – 220 с.
6. Погодин, А. Лекции по истории польской литературы: в 4 ч. / А. Погодин. – Харьков: Тип. «Печатное дело», 1913. – Ч. 1. – 1913. – 263 с.
7. Самусік, А. Міжнародныя культурныя сувязі Беларусі ў XIV – пачатку XVII ст. / А. Самусік // Журнал міжнароднага права і міжнародных адносін. – 2006. – № 1. – С. 55–60.
8. Ле Гофф, Ж. Цивилизация средневекового Запада / Ж. Ле Гофф. – М.: Прогресс-Академия, 1992. – 376 с.
9. Александрович, С. Книгі і людзі. Зборнік літаратурна-крытычных артыкулаў / С. Александровіч. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1976. – 208 с.
10. Скарына, Ф. Творы: Прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія / Ф. Скарына. – Мінск: Навука і тэхніка, 1990. – 207 с.
11. Chachaj, M. Zagraniczna edukacja Radziwiłłow. Od początku XVI do połowy XVII wieku / M. Chachaj. – Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1995. – 171 s.
12. Глебов, И. Историческая записка о Слуцкой гимназии с 1617–1630–1901 / И. Глебов. – Вильна: Тип. А.Г. Сыркина, 1903. – 217 с.
13. Скеп'ян, А.А. Роля пратэстанцкіх школ у сістэме адукацыі Беларусі / А.А. Скеп'ян // Адукацыя і выхаванне. – 2000. – № 6. – С. 62–65.
14. Акты, относящиеся к истории Западной Руси: в 5 т. – СПб.: Изд. Археогр. комиссии, 1846–1853. – Т. 4: 1588–1632 гг. – 1851. – 583 с.
15. Асвета і педагогічная думка ў Беларусі: Са старажытных часоў да 1917 г. / У.С. Пасэ [і інш.]; пад рэд. М.А. Лазарука. – Мінск: Народная асвета, 1985. – 464 с.
16. Мещеряков, В.П. Братские школы Белоруссии / В.П. Мещеряков. – Минск: Изд. БГУ, 1977. – 55 с.
17. Медынский, Е.Н. Братские школы Украины и Белоруссии в XVI – XVII вв. и их роль в воссоединении Украины с Россией / Е.Н. Медынский. – М.: Академия пед. наук РСФСР, 1954. – 157 с.
18. Селицкий, С.В. Братские школы в Белоруссии / С.В. Селицкий // Вопросы истории школы и педагогики. – Минск: Народная асвета, 1972. – Вып. 2. – С. 26–37.
19. Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы: у 2 ч. / склад. У.В. Анічэнка [і інш.]. – Мінск: 1961. – Ч. 1. – 1961. – 538 с.
20. Оришко С.П. Патрыятычнае выхаванне в історыі украінскай педагогікі / С.П. Оришко // Гуманізацыя навчальна-виховнага працэсу: зб. наук. прац / Слов'янскі держ. пед. ун-т. – Слов'янськ: СДПУ, 2006. – Вып. XXXIII. – С. 149–155.
21. Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego: analizy i obrazy / oprac. V. Alisuskas [i inn.]. – Krakow: Universitas, 2006. – 936 s.

SUMMARY

The scientific article is devoted to the insufficiently developed historiographical problem of the origin of patriotic education in the national education in XIV – early XVII centuries. The unfavorable conditions for its development in the traditional Orthodox and Catholic schools are shown. The positive influence of the Renaissance and the visit of foreign universities graduates on the qualitative changes of the outlook and organization of the educational process. The role of Protestant and communal schools in fostering patriotic education is revealed.

Паступіў у рэдакцыю 01.10.2014 г.